

**Dušan Lužný,
Náboženství a moderní
společnost.
Sociologické teorie
modernizace a sekularizace,
Brno: Masarykova univerzita 1999,
183 s.**

Publikace vycházející v řadě „Religionistika“, kterou připravuje brněnská katedra religionistiky, patří k tomu nejlepšímu, co nabízí český knižní trh v oblasti odborného studia náboženství. K mnoha vynikajícím titulům, z nichž za zmínku stojí především Waardenburgův úvod do religionistiky vydaný pod názvem *Bohové zbláznila*, přibyl v loňském roce další – *Náboženství a moderní společnost* brněnského religionisty Dušana Lužného.

Tato kniha navazuje v mnohém na problémy, kterými se Lužný zabýval již ve předchozí knize *Nová náboženská hnutí*. Hlavní pojičkem mezi oběma knihami je především samotné téma: proměna náboženství a náboženského vědomí v posledních čtyřiceti letech. Z této velmi široké problematiky se Lužný ve svém posledním díle zaměřil především na proces modernizace a jeho pro náboženství podstatné konsekvence, mezi kterými je třeba na prvním místě zmínit fenomén sekularizace. Velkým kladem recenzované knihy je bezesporu to, že tento jev, který se díky většině českých publikací změnil v prázdný šiboleť, rozkrývá v celé jeho komplikovanosti a nejednoznačnosti. Odvolává se přitom především na práce předních světových sociologů a religionistů, díky čemuž má celá kniha do značné míry charakter jakéhosi bedekru po současné sociologii náboženství. Vzhledem k tomu, že mnohá zásadní díla této disciplíny nebyla v češtině stále publikována, poskytuje Lužného kniha fundovaný výklad myšlení jejích klíčových postav a nejnvýznamnějších děl.

Autor rozdělil knihu do tří větších částí: v první se věnuje *modernizaci* (s. 17–61), v druhé *sekularizaci* (s. 61–107) a ve třetí *globalizaci* (s. 107–137). Závěr knihy tvoří

kapitola nazvaná „*Sociologie ztraceného ráje aneb nostalgické paradigma*“.

První kapitola nazvaná „*Modernizace*“ se věnuje především interpretacím moderní společnosti tak, jak je najdeme v dílech klasiků sociologie – Augusta Comta, Karla Marxe, Émile Durkheima a Maxe Webera. S výjimkou Durkheimova díla jsou hlavní díla těchto myslitelů českému čtenáři známá. Možná také proto koncipoval Lužný tuto kapitolu jako stručný nástin některých základních momentů v myšlení zmíněných sociologů, souvisejících s místem náboženství v moderní společnosti. Čtenář si tak může pomocí srozumitelného a logicky zpracovaného textu připomenout například Weberovu koncepci racionalizace společnosti, Durkheimovo zdůraznění fenoménu sociální solidarity při výzkumu náboženství či Marxovo vyzdvihované i zatracované pojetí náboženství jakožto „opia“.

Mnohem objevenější je pro českého čtenáře, který má často problémy se získáním relevantní zahraniční literatury, druhá kapitola věnovaná již zmíněnému procesu sekularizace. V ní jsou postupně představeny koncepte sekularizace několika soudobých myslitelů – Bryana Wilsona, Thomase O’Dea, Thomase Luckmanna, Petera Bergera, Rodneyho Starka, Williama Bainbridge a Roberta Bellaha. Díky tomuto poměrně širokému výběru autorů má čtenář možnost nahlédnout na problematiku sekularizace z mnoha perspektiv a sledovat její proměny od nové tematizace v šedesátých letech (srov. např. B. Wilson, *Religion in Secular Society*, London: Watts 1966) až po diskuse, které proběhly v 80. a 90. letech (srov. např. R. Stark – W. Bainbridge, *The Future of Religions: Secularization, Revival and Cult Formation*, Berkeley: University of California Press 1985). Mimoto se poprvé v českém prostředí může v ucelené podobě seznámit s hlavními myšlenkami stěžejních děl sociologie náboženství posledních třiceti let – Bergerovým spísem *The Sacred Canopy*, Luckmanovým *The Invisible Religion* a Bellahovým *Beyond Belief: Essays on Religion in Post-Traditional World*.

Hlavní přínos této kapitoly však spočívá především v problematizaci zažitě koncepte sekularizace, podle níž je emancipace od náboženství typickým projevem moderní

společnosti a zároveň i jednosměrným a nezvratným procesem, který postupně vede k marginalizaci religiozity a k jejímu nahrazení jinými, racionalističtějšími skutečnostmi (např. vědou). Tato problematizace spočívá nejen ve vyjasňování pojmových distinkcí mezi výrazy na první pohled téměř identickými, ale také v přehodnocení základních východisek zkoumání procesu sekularizace.

Do první skupiny, tj. vyjasnění pojmových distinkcí, patří bezesporu zmínka o Wilsonově snaze oddělovat od sebe pojem sekularizace a sekularismus (s. 64–65). Podle Wilsona se totiž pojmem sekularizace myslí především „proces, jenž probíhá v sociální struktuře a jehož jádrem je proces sociální diference“, zatímco termín sekularismus se týká „ideologie, která se s tímto procesem plně ztotožňuje a hlásá úpadek a zánik náboženství“ (s. 65).

Mnohem závažnější jsou ale rozборы a interpretace koncepcí, které buď pohlížejí na proces sekularizace z jiné perspektivy nebo sekularizaci v běžném slova smyslu nebo odmítají. Mezi těmito koncepcemi zaujímají zvláštní místo především ty, které poukazují na to, že sekularizace nutně nemusí vést k zániku náboženství, ale spíše k jeho zásadní transformaci, jejímiž projevy jsou zejména individualizace a privatizace náboženského života. Tento názor reprezentují zejména také postavy jako Thomas O'Dea, Thomas Luckman či Peter L. Berger, jimž věnuje Dušan Lužný ve své knize dostatečný prostor. Čtenář má tak možnost se v kostce seznámit s O'Deaovým pojetím sekularizace jakožto důsledku proměny lidského myšlení způsobené desakralizací a racionalizací světa (s. 65–72), Luckmanovou koncepcí tzv. „neviditelného náboženství“, která se dnes stala již koncepcí klasickou (s. 72–81), a s Bergerovými analýzami vztahu mezi současnou demonopolizovanou pluralitní situací a náboženskou transformací posledních čtyřiceti let (s. 81–90).

Jiný úhel pohledu na fenomén sekularizace nabízí interpretace vypracovaná americkými sociology Rodneyem Starkem a Williamem Bainbridgem (s. 90–95). Tito dva autoři jsou známi především svými rozborů náboženského oživení, které můžeme v euroamerickém prostoru sledovat od š-

desátých let. Právě díky své dobré znalosti fenoménu nové religiozity pak mohou oba autoři nejen odmítnout tradiční sekularizační tezi, ale také poukázat na její konfesijní a apologetický ráz. Podle Starka a Bainbridge je totiž hlavní příčinou sekularizace, kterou chápou především jako snížení moci náboženských institucí, mobilita. Samotná sekularizace také podle obou autorů nevede ke „konci náboženství“, ale paradoxně k oživení náboženských tradic nebo k náboženské inovaci. Doklad toho svého tvrzení nacházejí oba právě ve fenoménu tzv. nové religiozity.

Poslední z představených koncepcí sekularizace je koncepce gurma soudobé sociologie náboženství Roberta N. Bellaha (s. 95–107). Jejím jádrem je myšlenka tzv. náboženské evoluce, kterou Bellah popsals poprvé v článku „*Religious Evolution*“ a kterou dopracoval ve své zřejmě nejznámější knize na toto téma, vydané na začátku sedmdesátých let pod názvem *Beyond Belief: Essays on Religion in Post-Traditional World*. Podle ní prochází náboženství na západě jistými stadii, které chápe Bellah jako ideální typy, přičemž každé stadium představuje určitý stupeň v procesu osvobozování jedince a společnosti ze závislosti na prostředí (s. 96). Zatím poslední fází ve vývoji náboženství je tzv. moderní náboženství, jehož nejvlastnějším projevem je „svět s nekonečně mnoha možnostmi“. Z perspektivy koncepce „moderního náboženství“ pak není současný člověk areligiozní. Jeho religiozita jenom získala jinou formu. Jedním z jejích projevů je např. tzv. „občanské náboženství“ (*civil religion*). Tento pojem začal Bellah používat na konci šedesátých let ve snaze poukázat na některé religiozní rysy moderní společnosti v kontextu problematiky sociální integrity.

Všechny představené koncepce jsou z mnoha ohledů velmi inspirativní a zamyšlení nad nimi vede k novému zhodnocení místa a role náboženství v moderní společnosti. Je proto škoda, že se Lužný ve své publikaci nezmínil stručně i o jiných koncepcích sekularizace.

Načrtnutím tzv. tradiční sekularizační teze, o níž je na několika místech recenzované knihy zmínka, by se například mohlo předejít mnoha nedorozuměním, pramenícím z toho, že často není zřejmé, proti čemu

se interpretovaní autoři vlastně vymezují. Stejně tak by bylo zajímavé zasadit celý problém do poněkud širšího kontextu a kromě sociologických interpretací se zmínit o neméně inspirativních interpretacích některých současných filosofů. Žádná fundovaná filosofická analýza moderny se totiž neobejde bez odkazu k sekularizaci, která je podobně jako v sociologii kriticky rozebírána. Z mnoha podnětných koncepcí je možná poukázat například na koncepci německého filosofa Hermanna Lübbeho, s níž se mohou případní zájemci seznámit prostřednictvím spisů *Säkularisierung. Geschichte eines ideenpolitischen Begriffs* (1965) a *Religion nach der Aufklärung* (1986). Vzájemná komparace obou přístupů, tj. sociologického a filosofického, by vedla k zajímavým závěrům, které by „projekt moderny“ a jeho důsledky, mezi něž je počítána i sekularizace, představily v jiném světle. Na druhou stranu je ovšem pochopitelná snaha autora udržet linii sociologického pohledu, zřetelně formulovaná již v podtitulu celé knihy.

Třetí velká část recenzované publikace se zabývá problematikou postavení náboženství v moderní společnosti posledních dvaceti let. Autor ji nazval „Globalizace“ (s. 107–136) a naznačil tak, v kontextu jakých procesů a trendů bude tuto problematiku rozkrývat. Podobně jako v předchozích kapitolách i v této jde především o přibližné myšlenky některých současných badatelů – José Casanovy (s. 107–114), Marka Jürgensmeyera (s. 114–121), Scotta Lashe (s. 121–128) a Ronalda Robertsona (s. 128–137). Tentokrát jde o badatele, kteří se pokusili korigovat některé závěry svých starších kolegů a zohlednit i některé fenomény, které se objevily teprve relativně nedávno. Mezi ty patří jak zde již zmíněná globalizace, tak například nárůst nacionalismu či výrazná politizace některých náboženských proudů. Celá kapitola tak působí jako logické dovršení předchozího, zvláště pokud jsou některé myšlenky představeny jako skryté polemiky či korekce výše zmíněných autorů. I v tomto případě je třeba vyzdvihnout to, že s mnohými názory se český čtenář setkává poprvé. I v této zprostředkované podobě tak může mnohé projevy současné religiozity interpretovat a nalížit pomocí recentních přístupů, což je

v době rodící se diskuse o místě náboženství v české společnosti na přelomu tisíciletí zvláště důležité.

Také z toho hlediska je třeba brát Lužného knihu jako významný příspěvek, který uvádí do českého prostředí neofelé a inspirativní pohledy, bez nichž by celá diskuse musela nutně skončit prázdnou lamentací, naprostou dezorientací nebo rozplynutím do ztracena. Jako propedeutická příručka, popřípadě jako „čítanka“ je k pochopení problematiky vztahu mezi modernizací a sekularizací zatím tím nejlepším, co se na českém knižním trhu nachází. Lze jenom doufat, že brzy budou následovat i další tituly, které se již nezaměří jen na popis existujících koncepcí, ale které nám představí koncepty nové. Stejně tak by bylo dobré, aby se objevily i překlady některých děl, o nichž je v recenzované knize zmínka.

DAVID VÁCLAVIK

Carlo Ginzburg, Sýr a červi. Svět jednoho mlynáře kolem roku 1600,

Praha: Argo 2000, 223 s.

Kniha italského historika C. Ginzburga, jejíž originál vyšel v roce 1976, je prý legenda, nakladatelská sázka na jistotu, obrat v dějinách historiografie; nebo naopak, iritující kousek mikrohistorie, který je nepopulární, protože ve čtenářích probouzí dojem, že díky jeho přehlednosti mohou snadno proniknout i do velkých historických souvislostí; ale i karikatura, vzešlá z pera levicového intelektuála, který se v zájmu prosazení osobních pohledů na dějiny zřekl zásady objektivnosti podávaných historických faktů.

To všechno a mnoho dalšího jsem vyslechl při různých debatách o knížce, kterou nedávno vydalo v edici Každodenní život nakladatelství Argo a která se velice rychle dočkala osudu, jenž potká v českých lužích a hájích málokterou odbornou práci: byla vyprodána a další zájemci o ni museli čekat na dotisk. Nevím, co si o všech těch posudcích a soudech myslet, a protože nejsem historik, nemám ani kompetenci, abych se k nim vyjadřoval. Jako historik lidského